5. MODELS DE CIUTAT I IDEOLOGIA

En el món de les ciències socials, l'explicació sobre la construcció de les societats s'ha desenvolupat també al voltant de la qüestió de si és la base material la que condiciona el sistema ideològic o, si, al contrari, és el sistema ideològic el que desenvolupa la base material de les societats. És a dir, si hi ha una primacia de la ideologia sobre l'acció, o és l'acció la que condiciona el pensament. Històricament, la qüestió d'aquesta primacia no es gens trivial en la reflexió teòrica, però evidentment ha condicionat la perspectiva i l'aproximació en els estudis de les ciències socials, però també en els estudis de l'expressió artística, on també s'hi han d'incloure l'arquitectura i l'urbanisme[91].

La relació entre el món de les idees i tot allò que és palpable i material sempre ha estat difícil d'establir. I tanmateix, els grans pensadors no tenen cap dubte que la relació és més estreta que no sembla. De fet, els estudiosos de l'estètica i de l'art afirmen sense miraments que el que caracteritza des del punt de vista d'existència d'un tipus o un altre de forma artística no és tant la capacitat com la voluntat, és a dir que intervé el factor pensament, el factor racional de la plasmació de la idea en el mecanisme de l'acció definitiva, sigui aquesta una expressió artística o qualsevol altre tipus de producte 'cultural' humà.

5.1 LA VOLUNTAT DE FER

La tecnologia juga un paper molt important sobre què pot fer l'home i, sense cap mena de dubte, no es pot entendre l'evolució de la humanitat sense tenir en compte aquest aspecte de capacitat. Tanmateix, allò que determina què es pot fer i què no en termes d'estètica, i l'urbanisme i la forma urbana, tenen un component estètic indefugible, és la voluntat. Ja ho escrivia Joan Fuster:

> <<Començava, en un mot, a ser *possible* dibuixar una ovella, o el que fos, del natural. El cas és, si hem de creure un bon sector dels historiadors moderns de l'art, <<que no tot resulta possible en totes les èpoques>>. Un pintor romànic o un pintor gòtic no *podien* dibuixar, com el Giotto, del natural. I no podien per la simple –o complexa- raó que no *volien*. Es parteix, en aquesta interpretació, de la base que el *poder* és, dins la creació artística, psicològicament, un fenomen conseqüent del *voler*. Cada temps té una <<voluntat d'art>> –una <<voluntat de forma>> peculiar, la qual condiciona la seva <<capacitat>>. Aquesta voluntat arrela en causes culturals profundes, incidides en el mecanisme vital del moment històric: hi ha una resistència –una <<resistència ètica>>, ha dit algú- a intentar determinades realitzacions, que per això mateix es fan *impossibles*; hi ha un impuls que mena l'activitat creadora de l'artista en un sentit concret. Basta entrar en un museu, en un museu ideal, per a adonar-se'n. Entre un bizantí i un impressionista, entre un pintor de l'Escola de Siena i un de l'Escola

[91] Veure, per exemple, el debat a Ortega y Gasset, J. (1982). **Meditación sobre la técnica y otros ensayos sobre ciencia y filosofia**. Madrid: Revista de Occidente-Alianza Editorial.

de París, s'interposa una distància que ha de ser necessàriament referida als <<propòsits>> de l'artista, a aquella <<voluntat>> mig lúcida mig inspirada [...] La premissa de qualsevol estudi serà, d'ara endavant, la <<voluntat>>: la <<capacitat>>, la perícia tècnica, la veurem, per tant, condicionada a ella, en funció d'ella. La <<voluntat d'art>>, en definitiva, així subratllada, permet –i ací vull venir a parar- relacionar les manifestacions artístiques de cada època amb les altres activitats diguem-ne culturals de la societat que les crea: tot això, al capdavall, obeeix a un últim i radical sentiment de l'home davant el món i davant ell mateix. No entraré en el problema de si hi existeix o no un mecanisme subjacent –ni en el de si és o no econòmic- que potser determina els canvis d'aqueix sentiment al llarg de la història. Basta, provisionalment, l'evidència d'una solidaritat íntima entre tots els elements –l'art n'és un- que constitueixen cada circumstància cultural>>.[92]

És la voluntat la que tanca més que no pas obre possibilitats, i el que es diu de l'experiència artística, que té molt d'intuïtiu, es pot dir alhora de l'urbanisme i de l'arquitectura, que al llarg del temps s'ha demostrat com una de les mescles més consistents i més profitoses d'intuïció i de coneixement de l'expressió humana: les ciutats, tal com les ha definit Ortega són <<un assaig de secessió que fa l'home per viure fora i enfront al cosmos, prenent d'ell porcions selectes i acotades>>[93]. Sembla que són, doncs, les idees que vol dir voluntat allò que determina l'acció, i és per això que per entendre una mica millor la forma urbana, podria ser útil entendre el sentit de voluntat, que és ideològic i es concreta en les actituds i els valors de la societat que l'ha creat i s'hi desenvolupa.

La ciutat, diu el sociòleg americà Robert E. Park, "és quelcom més que un conjunt d'individus i de conveniències socials; més que una sèrie de carrers, edificis, llums, tramvies, telèfons, etc., quelcom més, també, que una simple constel·lació d'institucions i cossos administratius: audiències, hospitals, escoles, policia i funcionaris civils de tota mena. La ciutat és més un estat d'ànima [a state of mind], un conjunt de costums i tradicions i que es transmeten per aquesta tradició. La ciutat, en altres paraules, no és un mecanisme físic ni una construcció artificial només. Està implicada en el procés vital del poble que la compon; és un producte de la naturalesa i particularment de la naturalesa humana"[94].

5.2 IDEES SOBRE ACCIONS

S'ha comentat en el capítol segon que l'aproximació més gran a la noció d'ideologia a la què s'ha arribat, ha estat definir-la en termes de creences socialment compartides per col·lectivitats socials específiques o "grups", restant per definir la noció de grup. Això significaria que una ideologia és un conjunt de creences fàctiques i avaluatives –o sigui, el coneixement i les opinions- d'un grup. Depenent de la forma en què definim els grups, aquesta noció està força a prop a la que utilitza el sentit comú i els enfocaments més acadèmics en relació al terme ideologia

[92] Fuster, 1975: 16. En un registre similar va escriure José Ortega y Gasset el seu llibre **La deshumanización del arte**.
[93] Ortega y Gasset a Chueca, 2002: 9.
[94] Park, 1925: 2

Així, d'entrada, s'ha donat resposta a la pregunta bàsica sobre la "natura" de les ideologies: no són metafísiques ni només sistemes vagament localitzats "de" o "en" la societat o en els grups o en les classes, sinó una classe específica de representacions mentals (bàsiques) compartides pels membres de grups i, consegüentment, fermament establertes en les ments de la gent. D'aquesta manera, les ideologies no estan "per sobre de " o "entre" les persones, els grups o la societat, sinó que són part de la ment dels seus membres.

Tanmateix, i una vegada més, explicar les ideologies en termes de creences i, consegüentment, com propietats de la ment, per descomptat no implica que les ideologies seguin *només* mentals, ni que l'anàlisi de les mateixes hagi de deturar-se aquí. Ans al contrari, com les llengües, les ideologies són tant socials com mentals. Ja s'ha insistit que les ideologies *també* estan compartides socialment i relacionades amb les altres estructures socials[95]. De la mateixa manera, les creences no només són personals ni sempre "emergeixen" espontàniament com productes de la ment individual. Més aviat, moltes d'elles són adquirides i modificades socialment, per exemple, mitjançant les pràctiques socials i la interacció en general dels individus, i a través del discurs i de la comunicació en particular. Això significa que, a més a més de les seves dimensions mentals, tenen dimensions socials, cap de les quals pot ser reduïda a l'altra[96].

Enfocaments teòrics contemporanis de la ideologia emfatitzen que aquestes no només són sistemes de creences, sinó que també inclouen d'altres fenòmens com els símbols, els rituals i el discurs. És fàcil coincidir amb que tals fenòmens sovint són part dels sistemes ideològics i de les pràctiques en un sentit més ampli. I tanmateix, i segons els especialistes, és més útil distingir entre les ideologies com a tals, o sigui, les creences socialment compartides d'una tipologia específica, d'una banda, i la seva expressió o execució en símbols, rituals, discurs i d'altres pràctiques socials i culturals, de l'altra.[97] I malgrat tot, poder començar a lligar les unes amb els altres, les ideologies i les expressions socials associades, serviria per entendre més a bastament la formació i la reproducció de la societat entesa com un tot. Desenvolupar aquesta unió, relacionar els aspectes de la ideologia i les conseqüències de l'acció dirigida per aquesta, ni que sigui de forma senzilla i somera, pot obrir-nos més els ulls sobre totes les manifestacions del perquè de l'activitat humana, inclosa la forma de les ciutats i/o els aspectes artístics associats a aquesta.

Certament, l'urbanisme té una dimensió sociològica el contingut i l'abast de la qual queden irremeiablement retallats i disminuïts cada vegada que es vol una definició tècnico-descriptiu del mateix. Els fenòmens relacionats amb la distribució i els moviments i disposició de la població sobre l'espai, així com els que concerneixen als comportaments i a les actituds dels mateixos individus que viuen en comunitat, no prenen cos fins que, al seu torn, es relacionen amb la vida de la col·lectivitat considerada en el seu conjunt, amb la seva organització, amb la seva dinàmica i amb els seus modes d'acció pròpiament col·lectiva, que és social[98]. L'objecte propi de tot estudi socio-urbanístic és, en efecte, la consideració d'una existència

[95] Certament, això s'esdevé obvi però, tanmateix, necessita d'una anàlisi teòrica més profunda que no és objecte d'aquesta treball. Veure Van Dijk, 199: 78
[96] L'objecte de qualsevol anàlisi teòrioca és distinguir entre les diferents dimensions (mentals, socials, culturals) de les idees d'una ideología, per d'aquesta manera poder establir-hi relacions entre elles.
[97] Van Dijk, 199: 81
[98] Ledrut, 1976: 23

col·lectiva i de les causes i conseqüències de tota la seva producció cultural –ambtot el sentit ampli de la paraula-, sigui aquesta estrictament material o tingui un component ideològic. Llavors, quines són les condicions d'existència i de comportament d'una col·lectivitat i quina relació hi ha entre les seves formes de materialització del seu espai i de les idees que les empenyen? Hi ha una relació entre la forma urbana, doncs, i la ideologia dels individus?

5.3 LES ACTITUDS I ELS VALORS I LA FORMA URBANA

Tot el que s'ha exposat fins aquí suggereix que les relacions entre ideologia i urbanisme, entre valors i actituds i forma urbana, han d'analitzar-se amb molta cura i deteniment atès que semblen més estretes que no sembla. L'estudi de l'expressió artística i l'element formal de l'estructura urbana presenta una complexitat considerable, en el qual la influència de les actituds i dels valors hegemònics de les societats sembla inqüestionable. Certament, la majoria dels fenòmens socials són difícils de ser compresos en la seva totalitat quan s'analitzen des d'una sola especialització. Com suggereixen els acadèmics de nova generació, la compartimentació del coneixement limita la seva comprensió global[99].

La forma urbana és el resultat d'un complex de pràctiques socials i tècniques de llinatge històric. És, consegüentment, també un producte ideològic[100]. La forma urbana respon a la manifestació d'aquesta voluntat en termes d'estructuració de l'espai i de la vivència del grup. El sentit de la voluntat es plasma en l'acció política de les elits del moment, que donen cos, al seu torn, a les formes materials de relació del grup amb la resta de l' 'univers' i amb ell mateix. És a partir dels valors i de les actituds que comparteixen la majoria de la societat, és a dir que són hegemònics, que la forma urbana es desenvolupa. Cada estructura sociopolítica i, consegüentment, les seves realitzacions pràctiques, reforça i es reforça amb uns valors i unes actituds derivades del substrat cultural comú i de la ideologia hegemònica.

A continuació, i aquest és l'objectiu bàsic de tot l'estudi, es presentaran dues taules que relacionen, d'una banda, la forma urbana i les infraestructures i, de l'altra, els valors i les actituds socials de les societats de l'Edat Mitjana i de la 'Pax Liberal Britànica' del Segle XIX, ambdues exposades en els capítols anteriors. Es pretén amb això, exposar d'una manera senzilla aquesta relació que vol donar a entendre com la voluntat, a través dels valors dels qual neix, és la responsable de que el producte humà prengui una forma o una altra.

[99] Així, per exemple el filòsof Alemany Hans-Heinz Holz reflexiona sobre la posibilitat de "construir la totalitat", un pensament que ho abasti tot, després d'anys de fragmentació del coneixement. Aquesta reflexió sembla tenir més força en camps com la urbanística, on es mesclen aspectos de les més variades disciplines.
[100] Veure per exemple Cassirer, E. (1961). **The Myth of the State**. New Haven, US: Yale University Press

EL COMUNITARISME MEDIEVAL I LA CIUTAT MEDIEVAL	
ELEMENTS DE LA FORMA URBANA I INFRAESTRUCTURES	**ACTITUDS I VALORS IDEOLÒGICS**
►LA MURALLA I LES PORTES	■ El món terrenal és només el camí per a la veritable salvació. ■ Sentit d'unitat pròpia i consciència col·lectiva ■ Sentit de totalitat al marge de l'exterior ■ Seguretat i protecció davant un món violent ■ Menyspreu de la realitat circumdant ■ Sentit de la resignació davant les forces de la natura ■ Cohesió social i solidaritat interna per sobreviure
►LES TORRES	■ Vigilància davant un món extern violent ■ Jerarquia inferior del poble respecte el poder de la força
► EL FOSSAT I LA ZONA POLÈMICA	■ Vigilància davant un món extern violent ■ Sentit d'aïllament al marge de l'exterior
►CARRERS ESTRETS I CASES APINYADES	■ La cooperació és necessària per a la supervivència en un món hostil ■ Conformisme, resignació i sacrifici ■ Cohesió social ■ Sentit de solidaritat i sentit de grup familiar
►LA PLAÇA DE L'ESGLÉSIA	■ Se sent jeràrquicament inferior respecte del poder de Déu ■ Autoritat i respecte vers Déu davant dels homes ■ Sentit de transcendència a un altre món
►LA PLAÇA DEL MERCAT I ELS PORXOS	■ Sentit d'unitat pròpia i consciència col·lectiva ■ Sentit de solidaritat i de comunitat
►LA CIUTADELLA	■ Jerarquia inferior del poble respecte el poder de la força ■ Autoritat i tirania del més fort ■ Disciplina ■ Ordre i protecció a canvi de seguretat

EL LIBERALISME I LA CIUTAT JARDÍ	
ELEMENTS DE LA FORMA URBANA I INFRAESTRUCTURES	**ACTITUDS I VALORS IDEOLÒGICS**
►PLANIFICACIÓ I CONTROL DE L'ESPAI	■ Elitisme i arrogància intel·lectual ■ La raó ha de permetre la millora de l'espai ■ Autocontrol de l'home sobre sí mateix ■ Esperit científic i tecnològic ■ Sentit de la previsió i del control ■ Eficàcia i eficiència ■ L'Estat de dret ha de protegir el ciutadà amb tots els mitjans a l'abast ■ Ordre i seguretat com a garantia ■ L'home ha de ser el darrer responsable del seu destí
► NO HI HA MURALLES	■ Absència de violència i assoliment de la pau ■ Sentit de conquesta i control del món ■ Esperit de llibertat ■ El món és per gaudir-lo ■ Possibilitat de felicitat ■ Sentit d'amplitud ■ Societat civil i Estat són compatibles
► NO CENTRE I DISPERSIÓ	■ L'home forma part de la natura ■ Sentit d'amplitud del món ■ Tothom té els mateixos drets ■ Individualisme ■ El món és per gaudir-lo ■ Absència de violència ■ Sentit democràtic
►ZONES VERDES I PARCS	■ Tranquil·litat ■ El món és per gaudir-lo ■ L'home forma part de la natura ■ Esperit de llibertat ■ Possibilitat de felicitat
►PARCEL·LACIÓ	■ La raó ha de permetre la millora de l'espai i de la condició matèria de l'home ■ Esperit científic i tecnològic ■ Sentit de la previsió i del control ■ Autonomia individual ■ Egoisme constructiu ■ Sentit de la igualtat i de la democràcia entre els homes ■ Mínim intervencionisme de l'Estat ■ Dret a la propietat privada ■ Sentit de l'amplitud i de la possibilitat ■ Societat civil i Estat són compatibles ■ L'Estat no ha de regular el mercat ■ L'Estat només ha de mantenir l'ordre i impartir justícia

►CARRERS AMPLES I UNIFORMES	■ Absència de violència ■ El món és per gaudir-lo ■ L'home forma part de la natura ■ Possibilitat de felicitat ■ Sentit de la igualtat i de la democràcia entre els homes ■ Esperit de llibertat ■ Autonomia individual ■ Individualisme ■ Possibilitat de felicitat
►HABITATGES	■ Autonomia individual ■ Egoisme constructiu ■ Tranquil·litat ■ Dret a la propietat privada ■ Individualisme ■ L'Estat no ha de regular el mercat ■ Possibilitat de felicitat
►NO MONUMENTALITAT DELS EDIFICIS PÚBLICS	■ Sentit de la igualtat i de la democràcia entre els homes ■ L'Estat no ha de ser més que els seus ciutadans ■ L'Estat ha de servir i no imposar ■ L'Estat ha de garantir el seu mínim intervencionisme

La majoria de les ideologies que controlen la vida diària són adquirides gradualment en base a un gran nombre d'experiències personals, però que són alhora, grupals. En un sentit social, les ideologies són elements d'estructuració –interacció social, organització i institucionalització-, és a dir, que coordinen i distribueixen els corrents de la societat perquè aquesta evolucioni en un cert equilibri dinàmic.

L'exposició dels valors i actituds associades a les ideologies de les societats que hem descrit, sembla que d'una forma versemblant aquests "impregnen" la forma urbana de les ciutats que la seva societat ha generat. De forma genèrica, es pot dir que els sistemes de pràctiques socials de grups tendeixen a orientar-se cap als interessos d'aquest grups i, certament, el problema de la coordinació d'aquests només pot ser resolt únicament si els grups comparteixen un cert coneixement, unes actituds, normes i valors, en definitiva, ideologies específiques. L'acció concertada a favor del propi grup, i al mateix temps dels seus membres, pressuposa fonamentalment sistemes ideològics compartits. La forma urbana és un producte de l'acció i, per tant, de la voluntat que, de forma inconscient o de forma conscient, posseeixin els seus membres.

L'exposició anterior sembla poder afirmar que la rellevància social de les actituds i valors és molt considerable, atès que desenvolupen un paper central en tots els processos de reproducció i canvi social, i atès el seu caràcter mediador entre la individualitat creadora de la persona i el context social al qual pertany. Sembla, doncs, inevitable afirmar que les actituds i els valors, com creences socialment compartides, influencien d'una manera inqüestionable en la reproducció, no només de les relacions entre individus, sinó en totes les estructures socials i polítiques inclòs el sentit de l'espai de convivència els seu producte més visible en relació a ell mateix com a ser social: la forma urbana.